

ПРИДБАННЯ, ЗЛИТТЯ, ПОГЛИНАННЯ ПІДПРИЄМСТВ: УЗГОДЖЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Проведено аналіз літературних джерел щодо понять “злиття”, “поглинання”, “придбання”, конкретизовано їх сутність та визначено місце процесів поглинання, придбання в об’єднанні підприємств

Постановка проблеми. Основними аспектами глобалізації економіки все частіше стають міжнародні злиття і придбання, здійснені за участю гігантських транснаціональних корпорацій, які витрачають значні суми грошових коштів для захоплення фірм в інших країнах. І такі угоди за обсягами залучених коштів значно випереджають інвестиції у новостворені підприємства. Причому дана тенденція все більше стосується не лише індустріально розвинутих країн, але й країн, які розвиваються (найчастіше відбувається саме придбання, злиття з місцевими фірмами трапляються рідко) [16, с. 58].

Не зважаючи на те, що в Україні увага зазначеним процесам практично не приділяється, це не є приводом повністю їх виключати. Зокрема протягом 2004-2005 рр. були укладені такі угоди щодо українських підприємств:

– 100 % акцій ЗАТ “Українські радіосистеми” (торгова марка WellCom) придбано ВАТ “ВымпелКом” (сума угоди – 231,3 млн. дол.);

– 51 % акцій Kvazar-Micro Corporation B.V придбано концерном “Научный центр” (сума угоди за оцінками експертів – 100,0 млн. дол.);

– 100 % акцій ВАТ “Балаклеївський цементно-шиферний завод” придбано ВАТ “Евроцемент груп” (сума угоди за оцінками експертів – 70,0 млн. дол.);

– 60 % акцій ВАТ “Укрінмедстрах” придбано ВАТ “РЕСО-Гарантия” (сума угоди – 10 млн. дол.);

– контрольний пакет акцій ЗАТ “АСК “Остра-Київ” придбано ВАТ “Ингосстрах” (сума угоди – 7 млн. дол.);

– 90 % акцій ВАТ “Краматорський цементний комбінат – Пушка” придбано ЗАТ “Интеко” (сума угоди – 10 млн. дол.);

– 48 % акцій ЗАТ “Волжско-Днепровская судоходная компания” придбано ВАТ “Московское речное пароходство” (сума угоди – 7 млн. дол.) [3; 10].

Українські підприємства виступають також і у ролі покупців, зокрема в листопаді 2004 р. ВАТ “Красная Звезда” (Україна) придбало контрольний пакет акцій ЗАТ “Белинсксельмаш” (Росія) за 5,5 млн. дол. [10]. Звичайно, що це не єдиний приклад, проте таким угодам українські дослідники уваги не приділяють.

Процеси, які пов’язані зі зміною власників, внесенням змін до установчих документів, реорганізацією підприємств, стають все більш поширеними у сучасній ринковій економіці та вводять нову термінологію у практику діяльності суб’єктів господарювання. Так, все більш вживаними стають такі поняття, як “об’єднання”, “злиття”, “поглинання”, “придбання” підприємств. Однак, неточне трактування даних понять, існування різних підходів до їх визначення, зумовлюють неправильне розуміння їх процедури проходження та відображення в бухгалтерському обліку. Розв’язання ж цих проблемних питань можливе лише за умови розробки чіткого категоріального апарату.

Єдиним нормативно-правовим актом, який одночасно використовує такі терміни, як “об’єднання”, “злиття” та “придбання” є Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 “Об’єднання підприємств” (далі –

П(С)БО 19). Поняття “поглинання” взагалі не затверджене жодним нормативно-правовим актом України, проте досвід зарубіжних країн свідчить про поширеність такого явища і необхідність його закріплення та вживання відповідного терміну.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Для об’єктивного висвітлення будь-якої проблеми необхідною умовою є вивчення напрацювань попередніх дослідників. На жаль, питаннями встановлення зв’язку між процесами поглинання, злиття та придбання науковцями приділялася незначна увага.

Що стосується наукових досліджень з даної проблематики, то вони практично відсутні, за винятком монографічного дослідження С.Л. Коротаєва “Бухгалтерский учет имущества и обязательств коммерческих организаций в условиях трансформации отношений собственности: теория, методология, методики” [11] та окремих досліджень, здійснених, зокрема такими науковцями, як Л. Волинець, Г. Уманців, Н. Парушина.

Проте в наведених працях немає точного визначення зазначеного поняття, що зумовило необхідність дослідження даної проблеми.

У зв’язку з наявними проблемами **метою дослідження** є уточнення та конкретизація понять “поглинання”, “придбання”, враховуючи існуючі тенденції розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно п. 4 П(С)БО 19 під об’єднанням підприємств розуміється з’єднання окремих підприємств у результаті приєднання одного підприємства до іншого або внаслідок одержання контролю одним підприємством над чистими активами та діяльністю іншого підприємства [12]. Даний нормативно-правовий акт закріплює два види об’єднання підприємств – придбання та злиття. Проте визначення останньої категорії, наведеної в П(С)БО 19, розходиться з поняттями, затвердженими іншими законодавчими документами. Так,

визначення поняття “злиття”, яке наведено в П(С)БО 19, об’єднує в собі дві форми реорганізації – злиття та приєднання, – характеристика яких наведена в Господарському кодексі України (далі – ГКУ).

Згідно ж П(С)БО 19 злиття – об’єднання підприємств (шляхом створення нової юридичної особи або приєднання підприємств до головного підприємства), в результаті якого власники (акціонери) підприємств, що об’єднуються, здійснюватимуть контроль над чистими активами об’єднаних підприємств з метою досягнення подальшого спільного розподілу ризиків та вигод від об’єднання [12].

За таким підходом нівелюються основні відмінності між приєднанням і, власне, злиттям, які передбачаються іншими нормативними актами, оскільки наведене визначення “злиття” містить характеристики як реорганізації шляхом злиття, так і реорганізації приєднанням [15, с. 301].

Головна різниця між злиттям та приєднанням полягає в тому, що у випадку злиття всі майнові права та обов’язки кількох юридичних осіб концентруються на балансі одного підприємства, яке є заново створеним, а при приєднанні – на балансі вже функціонуючого на момент прийняття рішення про приєднання підприємства [15, с. 301].

Таким чином, видами об’єднань підприємств (які закріплені П(С)БО 19) є не лише придбання, злиття, але й приєднання.

Суттєві розбіжності зустрічаються не лише в нормативно-правових актах, але і в поглядах окремих науковців на види об’єднань підприємств. Так, Л. Волинець, досліджуючи питання особливостей обліку реорганізації підприємств, зазначає, що видами об’єднань підприємств є злиття та придбання [4, с. 47]. Уманців Г., розглядаючи способи злиття підприємств, фактично наводить процедури проведення об’єднання підприємств (див. табл. 1).

Таблиця 1. Способи злиття підприємств

Способи злиття за Г. Уманців [17]			Коментар
До злиття	На момент злиття	Після злиття	
Підприємство А Підприємство Б	Підприємство А Підприємство Б → Підприємство В ←	Підприємство В	Є формою реорганізації – злиття
Підприємство А Підприємство Б	Підприємство А ← Підприємство Б	Підприємство А	Є формою реорганізації – приєднання
Підприємство А Підприємство Б	Підприємство А ← → Підприємство Б	Підприємство А Підприємство Б	Є поглинанням

Перший спосіб злиття, який виділяє Г. Уманців, передбачає об'єднання двох товариств і створення на їх основі третього підприємства. У такому випадку реорганізовані підприємства припиняють своє існування, а все їх майно, майнові права і зобов'язання переходять до підприємства- правонаступника [17]. Наведена характеристика повністю відповідає п. 2 ст. 59 Господарського кодексу України та описує таку форму реорганізації, як злиття.

Другий спосіб злиття передбачає об'єднання товариств у результаті приєднання одного товариства до іншого. При цьому відбувається ліквідація першого та передача майна і зобов'язань правонаступнику [17]. Відповідно до п. 3 ст. 59 ГКУ наведена характеристика відповідає одній з форм реорганізації, а саме – приєднанню.

Третій спосіб злиття, який наводить Г. Уманців, передбачає об'єднання товариств на основі економіко-правової залежності одного від іншого. Таке злиття відбувається в результаті придбання контрольного пакета акцій товариства шляхом обміну власних акцій інвестора на акції підприємства, контрольний пакет якого купується. За таких умов має місце злиття інтересів акціонерів товариств, між якими встановлюються відносини типу “материнське – дочірнє” [17]. Чинним законодавством для описаних відносин може вживатися термін “придбання підприємств”. Ми ж вважаємо, що більш конкретніше буде характеризувати зазначену ситуацію, прийнятій в закордонній практиці терміном “поглинання”. Таким чином, на нашу думку, в даному випадку недоцільно вживати таку характеристику, як спосіб злиття, оскільки вони виступають видами об'єднань підприємств.

Щодо вживання даного терміну виникають певні проблеми. Адже у законодавстві України вживається термін “злиття” і не вживається “поглинання”, тоді як у країнах з розвинутою ринковою економікою поширені обидва терміни. Це і стало однією з причин бездумного перенесення закордонної термінології на вітчизняну практику. Дослідники все частіше вживають зазначені вище поняття, не розмежовуючи їх значення.

Так, окремі автори ототожнюють поняття “злиття” та “поглинання”, надаючи їм абсолютно однакового значення [6, с. 14]. Інша група авторів вважає, що поглинання є формою злиття підприємств [2, с. 535-536; 7, с. 762; 13, с. 245] або формою придбання підприємств [14, с. 356]. Існують також погляди, що поглинання є самостійною формою реорганізації [15, с. 294]. Проте переважна більшість дослідників взагалі даний термін не розглядає.

Таким чином, можна зробити висновок, що серед вивчених праць автори не мають єдиного погляду на трактування понять “злиття” та “поглинання”. Причому існують суттєві розбіжності між визначеннями, які використовуються в закордонній та вітчизняній практиці. Такі відмінності зумовлені впливом різних факторів:

– наявністю особливостей проходження тих чи інших процесів, що не завжди відповідає їх правовій інтерпретації;

– запозичення англо-американських термінів, які не мають однозначного трактування, або здійснення неграмотного перекладу;

– наявність невідповідностей між нормативно-правовими актами однієї країни (щодо трактування тих чи інших понять).

Вважаємо, що поняття “злиття” та “поглинання” слід розмежовувати. Наявність відмінностей між ними пояснюється тим, що при злитті власники підприємства, яке купується, отримують частку в статутному капіталі нового підприємства, тоді, як у випадку поглинання, підприємство, яке купує, викупає у акціонерів товариства, яке поглинається, всі або більшу частину акцій.

В результаті проведення поглинання нове підприємство не створюється, так само як не відбувається і припинення діяльності цих підприємств. Всі ж форми реорганізації, пов’язані з припиненням діяльності юридичної особи, або ж появою нового підприємства.

Саме тому, враховуючи відсутність закріплення терміну “поглинання” в Україні, вважаємо за доцільне розглядати його як форму придбання, що підтверджується закордонною практикою.

Поглинання може бути добровільним або примусовим. Публічна тендерна пропозиція є засобом придбання підприємства – об’єкта поглинання всупереч бажанню його керівників (власників). За добровільного поглинання підприємство, яке купує, веде дружні переговори з підприємством – об’єктом поглинання, в результаті чого відпрацьовується загальна угода для наступного затвердження акціонерами даного товариства [14, с. 356].

Після проведення поглинання підприємства набувають нового статусу, встановлюються

нові зв’язки. Так, при цьому підприємство, яке поглинає, отримує можливість визначати рішення підприємства, яке поглинається.

Таким чином, поняття “поглинання” можна визначити як форму придбання підприємств, яка передбачає, що підприємство, яке купує, придбає контрольний пакет акцій, а підприємство, яке купують, стає дочірнім підприємством.

Дане визначення абсолютно не суперечить сутності процесу придбання, яке закріплено П(С)БО 19. **Придбання** – об’єднання підприємств, в результаті якого покупець набуває контролю над чистими активами та діяльністю інших підприємств в обмін на передачу активів, прийняття на себе зобов’язань або випуск акцій [12].

Проте, на нашу думку, трактування придбання підприємств виключно як об’єднання підприємств не враховує всіх економічних та правових особливостей даного процесу. Так, під придбанням будь-якого об’єкта розуміється набуття права власності на певний об’єкт [9, с. 66] або дія, в результаті якої будь-яка особа стає власником товарів, послуг або прав [1, с. 26]. Отже, покупцем (тобто суб’єктом набуття прав) може виступати і як юридична, так і фізична особи, що в останньому випадку не дозволяє говорити про об’єднання підприємств (рис. 1).

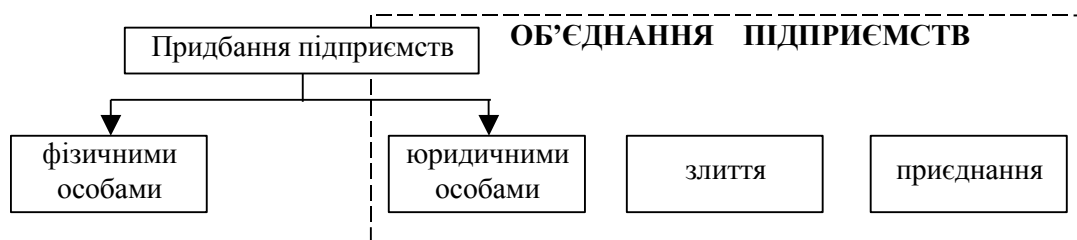

Рис. 1. Місце придбання підприємств в об’єднанні підприємств

Придбання підприємства в жодному випадку неможливо прирівнювати до реорганізації продавця в формі приєднання. Оскільки продавець не припиняє своє існування як юридична особа, а покупець не отримує права участі в його статутному капіталі. Покупець набуває тільки майно, призначене для здійснення якого-небудь виду

діяльності, і зобов’язання, які виникають в результаті діяльності [18].

Отже, враховуючи економічні та правові аспекти трактування процесу придбання, під придбанням підприємств слід розуміти дії, в результаті яких покупець стає єдиним власником підприємства (набуває право власності на підприємство) або набуває

контролю над чистими активами та діяльністю інших підприємств в обмін на передачу активів, прийняття на себе зобов'язань або випуск акцій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Однією з передумов успішного проходження процесів об'єднання підприємств є чітке закріплення їх на законодавчому рівні. Проте, незважаючи на поширеність протягом останніх років таких процесів, категоріальний апарат потребує удосконалення.

Так, враховуючи економічний та правовий аспекти, вважаємо за доцільне визначати термін "придбання підприємств" наступним чином: дії, в результаті яких покупець стає єдиним власником підприємства (набуває право власності на підприємство) або набуває контролю над чистими активами та діяльністю інших підприємств в обмін на передачу активів, прийняття на себе зобов'язань або випуск акцій. Крім того, доцільним є закріплення на законодавчому рівні процесу поглинання підприємств як форми придбання підприємств. Перспективами подальших досліджень є удосконалення методики бухгалтерського обліку процесу придбання підприємств.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бернар И., Колли Ж.-К.* Толковый экономический и финансовый словарь: французская, русская, английская, немецкая, испанская терминология: В 2-х тт. – Т.І. – М.: Междунар. отношения, 1997. – 784 с.
2. *Борисов А.Б.* Большой экономический словарь. – М.: Книжный мир, 2001. – 895 с.
3. *Браславская М.* Вне конкуренции. Итоги 2004 года на рынке М&А // <http://www.ma-journal.ru/articles/422>.
4. *Волинец Л.* Реорганизация предприятия: аспекты бухгалтерского учета // Экспресс. – 2006. – № 1-2. – С. 46-68.
5. Господарський кодекс України від 16.01.03 р. № 436-IV
6. *Грідчина М.В.* Корпоративні фінанси (зарубіжний досвід і вітчизняна практика). – К.: МАУП, 2002. – 232 с.
7. *Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр "Академія", 2000. – 864 с.*
8. *Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.2 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр "Академія", 2001. – 848 с.*
9. *Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр "Академія", 2002. – 952 с.*
10. Итоги 2005 года на рынке М&А в России // <http://www.ma-journal.ru/statma/>.
11. *Коротаев С.Л.* Бухгалтерский учет и обязательства в условиях трансформации отношений собственности: теория, методология, методики: Монография / С.Л. Коротаев. – Минск: БГУ, 2005. – 310 с.
12. П(С)БО 19 "Об'єднання підприємств", затверджено наказом Міністерства фінансів України від 07.07.99 р. № 163.
13. *Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б.* Современный экономический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 496 с.
14. *Сигел Дж., Шим Дж.* Словарь бухгалтерских терминов. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 408 с.
15. *Терещенко О.О.* Фінансова діяльність суб'єктів господарювання. – К.: КНЕУ, 2003. – 554 с.
16. *Тхі Хант.* Міжнародний ринок злиттів і поглинань: останні тенденції і перспективи росту // Персонал. – 2005. – № 2. – С. 58-63.
17. *Уманцев Г.* Слияние акционерных обществ: учет имущества и капитала // <http://www.buhgalteria.com.ua/Hit.html?id=249>.
18. *Яманушкина И.* Покупка предприятия как имущественного комплекса // Финансовая газета. – 2003. – № 35(611) // www.klerk.ru/articles/?7193.

ТОМАШЕВСЬКА Ірина Леонідівна – аспірант кафедри бухгалтерського обліку і контролю Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

- облік і контроль процесу придбання підприємств;
- організація бухгалтерського обліку